

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕРВАТИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Є. ПЕРЕГУДА

Київський національний університет будівництва і архітектури

Анотація

У сучасному світі політичний консерватизм поділяється на традиційний, лібертарний та неоконсерватизм. За роки незалежності на політичній сцені України діяли кілька консервативних течій. Вони відрізнялися різним співвідношенням положень традиційного консерватизму та неоконсерватизму, а також прив'язкою до регіональних систем цінностей. За умов соціокультурного розколу перспективи українського суспільства залежать від того, наскільки консервативні політичні рухи зможуть стати більш ліберальними, зокрема, в економічній та культурній сферах.

Ключові слова: консерватизм, цінності, традиційний консерватизм, неоконсерватизм, неолибералізм, інституційні реформи, регіони, соціокультурний розкол.

Аннотация

В современном мире политический консерватизм делится на традиционный, либертарный и неоконсерватизм. За годы независимости Украины на политической сцене действовали несколько консервативных течений. Они отличались разным соотношением положений традиционного консерватизма и неоконсерватизма, а также привязкой к региональным системам ценностей. В условиях социокультурного раскола перспективы украинского общества зависят от того, насколько консервативные политические движения смогут стать более либеральными, в частности в экономической и культурной сферах.

Ключевые слова: консерватизм, ценности, традиционный консерватизм, неоконсерватизм, неолиберализм, институциональные реформы, регионы, социокультурный раскол.

Summary

In modern world political conservatism is divided into traditional, libertarian and neo-conservatism. During the years of Ukraine's independence several conservative movements were acting on the political scene. They differed by the different ratios of the traditional conservatism and neo-conservatism theses and also by the reference to the regional value systems. In conditions of socio-cultural fragmentation Ukrainian society prospects depend on how conservative political movements will become more liberal, particularly in the economic and cultural spheres.

Key words: conservatism, values, traditional conservatism, neo-conservatism, neo-liberalism, institutional reforms, regions, socio-cultural fragmentation.

Сучасна соціально-політична ситуація в Україні, включаючи війну на сході, має своїм наслідком руйнування цінностей, які є визначальними для консерваторів (життя, сім'я, діти, здоров'я, мораль, приватна власність тощо), стимулювання несумісного з консерватизмом політичного радикалізму. Але попри ці тенденції, збереження українського суспільства як такого, відновлення його поступального розвитку неможливі без втілення зазначених та інших консервативних цінностей в ідеологічному зрізі, надання їм пріоритетності у національній політиці.

Слід також вказати й на суперечливість у діях та демагогію сучасних політичних радикалів (зокрема й тих, які знаходяться при владі). Руйнуючи цінності, пріоритетні для консерваторів, вони водночас присягаються у вірності історичному минулому, прагнуть накинути своє бачення минулого іншим громадянам. Така суперечність обумовлює потребу повернутися до питання про особливості розвитку консерватизму на теренах України.

Більше того, як свідчать події в інших країнах, виклики та загрози, з якими зіштовхнувся тамтешній політикум, часто активізують саме консервативну складову політичної свідомості, прикладами чого є й результати листопадових 2016 р. президентських виборів у США, посилення консервативних партій у низці європейських країн, прихід або збереження при владі цих партій, зокрема у Великобританії, Німеччині, Іспанії, Угорщині, Туреччині тощо. Та й у сусідній Росії «партія влади» – «Єдина Росія» – проголосила консерватизм своєю офіційною ідеологією, хоча й піддається критиці прихильниками так званого «русского» консерватизму.

Деякі дослідники пояснюють збереження/зростання популярності консерваторів у сучасному світі насамперед тим, що в умовах соціальної нестабільності, яка загрожує безпеці кожного, люди намагаються віднайти те, що зможе надати їм упевненість, послабити тягар соціальних негараздів, який ліг на них. Як пише М. Оукшотт, «нахил до консервативності – це й емблема труднощів нашого пристосування, і засіб, який допомагає нам у наших спробах зробити це»¹. Повністю погоджуючись з цією думкою, не можемо все ж не зазначити, що вона, якщо й дає надію, то цілком ілюзорну, а не є інструментом подолання проблем. Хоча, як стверджує Л. Нагорна, в сучасному суспільстві ідеології «не набувають доктринальних форм, а існують здебільшого у вигляді систем цінностей, психологічних установок, поведінських стереотипів»², політики все ж не обмежуються виголошенням цінностей, вони їх операціоналізують, покликають до життя плани економічного, соціального розвитку країни, зовнішньополітичні програми тощо. Отже, нам слід знайти відповідь на питання, в чому в сучасних українських умовах та у світі в цілому полягає політична програма консерваторів.

Об'єктом дослідження у цій статті є діяльність політичних сил сучасної України, які взяли на озброєння ідеологеми консерватизму, а предметом – закономірності становлення цих сил, ступінь відповідності їх діяльності завданням, які стояли перед українським суспільством, здатність цих сил несуперечливо поєднати ідеологеми консерватизму. Виокремлюючи консерваторів з-поміж інших політичних сил, автор поєднує змістовий³ та ситуаційний⁴ підходи.

Феномен консерватизму докладно аналізувався в науковій літературі. У працях вітчизняних та іноземних авторів були систематизовані засадничі його цінності, такі як інтегративність, традиціоналізм, соціальний порядок, соціальна нерівність, сім'я, релігія⁵, обмеження втручання держави в економічне життя та одночасне підвищення її ролі у політичній сфері⁶, проаналізовано історичний шлях консерватизму, його національні форми⁷, процес сприйняття європейським консерватизмом ліберальних цінностей в економічній сфері⁸, особливості політичної тактики⁹, взаємодії з іншими ідейно-політичними течіями¹⁰ тощо.

Водночас слід акцентувати на суттєвих труднощах при аналізі консерватизму як політичної ідеології та політичної течії. Адже розуміння його як такого, що заснований на традиційних цінностях, не виводить його у сферу політичної ідеології та, більше того, не дає змогу виокремити базові характеристики консерватизму як явища, властивого різним країнам. Попри те, що відродження консерватизму в Україні, як вже було зазначено, спирається на тенденції суспільного розвитку та певну теоретичну роботу, проведenu іноземними та вітчизняними ідеологами, питання про його перспективи залишається складним. Це зумовлено змінами останніх десятиліть у суспільстві, розвитком самого консерватизму та інших ідейно-політичних течій. Становлення комунікаційних технологій, процеси глобалізації, попри все, руйнують традиційні форми соціального життя. Відтак виникає проблема, як соціальні архетипи втілюються в нових формах, як консерватизм пристосовується до цього процесу, до становлення нових типів політичної культури і чи не втрачає він внаслідок цього свої сутнісні ознаки. Адже посилення взаємодії політичних ідеологій призводить до інтенсивного обміну цінностями між ними. Інколи відрізнити ліберала, який враховує у своїй діяльності такі цінності, як сім'я, релігія тощо, від консерватора, який сприймає приватну власність як цінність, досить важко.

Ще однією проблемою при аналізі сучасного, зокрема й українського, консерватизму є те, наскільки з ним можна ідентифікувати політичні сили, які під час передвиборчих кампаній висувують консервативні ідеї, натомість після виборів у практичній діяльності з державного управління (або в опозиційній діяльності) керуються зовсім іншим¹¹.

Враховуючи вищезазначене, необхідно виокремити елементи, які й сьогодні відрізняють консерватизм від інших ідейно-політичних течій, ті цінності, які є необхідними та достатніми для його ідентифікації.

Тому, аналізуючи історіографію консерватизму, слід передусім акцентувати на типології консерватизму, яка більш або менш усталена у політичній науці. Як правило, виокремлюють такі його типи: традиційний консерватизм, лібертаріанство та неоконсерватизм. Перший акцентує увагу на збереженні традиційних соціальних форм. Щодо економічної, соціальної та ін. політик – це найменш ідеологічна течія в консерватизмі внаслідок нерозробленості відповідних політичних програм. Фактично традиційний консерватизм орієнтований на минуле, а не на майбутнє. Тому постулати традиційних консерваторів часто дуже важко застосувати у практичній діяльності з управління суспільством. На це впливає й той факт, що зміст традиційного консерватизму в різних країнах та навіть у межах однієї держави може істотно відрізнятися залежно від соціально-політичних процесів, реакцією на які він є. Цей зміст може цілком корелювати не лише з консерватизмом як таким, а й з іншими течіями, навіть соціалізмом. Прикладом такого суперечливого поєднання є Компартія РФ та, на жаль, діяльність деяких українських політичних сил.

Під лібертаріанством розуміють крайній антиетатизм, несприйняття державного втручання в економіку тощо¹². Ця течія досить ідеологічна, її ідеологічні аргументи занурені не лише у минуле, а й у сучасне, але вона ігнорує певні реалії сьогодення, тому в цілому вона маловпливова на політичній арені різних країн. В усякому разі, лібертаріанство суттєво програє неолібералізму, який є цинічнішим, але водночас прагматичнішим конструктом.

Нарешті, неоконсерваторами, які нині впливові у США та західноєвропейських країнах, називають тих, хто не лише виступає за соціальний порядок, радикально опонує лівим, але бере на щит приватну власність як ключову цінність, проте водночас припускає обмежене державне втручання в економічне життя¹³. Саме до цієї течії належали такі провідні політики Заходу, як М. Тетчер, Р. Рейган, Г. Коль та ін. Ідеологічна робота цієї течії у консерватизмі найбільш ефективна, її ідеологія – як у національному, так і в міжнародному масштабі – найбільш ґрунтовно розроблена та користується популярністю серед громадян різних країн, про що свідчить знаходження носіїв неоконсервативної ідеології при владі у багатьох країнах. На нашу думку, ідеологічні успіхи неоконсерватизму в аспекті внутрішньополітичної програми значною мірою пов'язані з його відкритістю, а отже, інфільтрацією до неоконсерватизму певних ідеологічних постулатів інших політичних течій, зокрема ліберальних, а саме перебрання неоконсерваторами на себе функцій захисту та розвитку приватної власності. Тому часто в літературі небезпідставно твердять про так звану консервативно-ліберальну ідеологію, а не неоконсерватизм. На нашу думку, це не зовсім коректно, оскільки, сприймаючи деякі цінності та економічні постулати лібералів, неоконсерватори протистоять останнім у тих питаннях, які є принциповими для лібералів: індивід як головна цінність та правова рівність людей від народження.

Прикладом практичного втілення принципових розходжень неоконсерватизму та лібералізму є питання щодо безробіття. Обидва вони, на відміну від соціалізму, не вважають за можливе побороти безробіття. Але, якщо ліберали протистоять структурному безробіттю, з яким, на їхню думку, слід боротись (наприклад, шляхом перенавчання індивідів), а неминучим й навіть певною мірою економічно корисним вважають кон'юнктурне безробіття,

то неоконсерватор виводить безробіття з природної схильності людей, тобто з їхньої нерівності. Максимум, на що він готовий, – це на соціальну благодійність, а не на безглузде, на його думку, витрачання коштів на програми перенавчання тощо.

Відтак неоконсерватори залишаються консерваторами у питанні природної соціальної нерівності¹⁴, на якому базуються уявлення про єдність суспільства, визнання ролі еліт у системі управління суспільством.

Для сучасного консерватора властиві й певні особливості політичного темпераменту. Консерватор набагато безкомпромісний у практичній політичній боротьбі, він зорієнтований на здійснення тиску щодо опонентів: морального, інформаційного, але не виключає й силового. Хоча й не йдеться про фізичне знищення опонента, що відрізняє консерватора від сусіда справа – політичного радикала. Цьому сприяють й сучасні технології, які дають змогу нейтралізувати опонента, фізично не знищуючи його.

Аналізуючи стан та перспективи політичного консерватизму в Україні, варто проаналізувати його ретроспективу. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, у період стрімкого руйнування радянського ладу, а також у перші роки суспільних перетворень (в Україні цей процес затягнувся до 1999 р.) апологетами консерватизму були функціонери Комуністичної партії, які обстоювали соціальні форми, що домінували у попередні десятиліття. В рамках наведеної типології їхній консерватизм слід було ідентифікувати як традиційний. Вони не замислювалися особливо над тим, як збереження традиційних соціальних порядків корелює з новітніми тенденціями суспільного розвитку, наскільки їхня політична пропозиція може бути втілена у реальне життя.

Протистояв комуністам союз політичних сил, які висували гасла політичної демократії, ринкових реформ, проголошення державного суверенітету України, зовнішньополітичної відкритості тощо. Перші два та останнє гасла, безсумнівно, були ліберальними, а ось щодо суверенітету та незалежності є певна колізія. Адже гасло незалежності можна було оцінювати як рух суспільства вперед, до свободи, а можна було – як повернення до минулих часів. Але тодішні антикомуністи розцінювали незалежність саме як рух до свободи, а відтак на тому етапі це гасло цілком корелювало з ліберальними ідеологічними принципами, хоча у частини згаданого політичного конгломерату була наявна й консервативна складова. Вона полягала в оцінці майбутньої незалежності як реалізації прав нації (спільноти), а не співгромадянства, в тому, що в обґрунтуванні руху до незалежності дедалі більше місце посідало повернення до звичних цінностей українського народу, успадкування традицій попередніх століть, а також недооцінка прав інших етнічних груп населення України. Але назвати їх суто консерваторами на той час було неможливо, оскільки незалежність була в інтересах не лише етнічних українців, а й національних меншин, а також оскільки вони боролися проти привілеїв партійної номенклатури, тобто проти соціальної нерівності, за те, щоб кожен мав право на здійснення підприємницької діяльності, на участь у формуванні органів влади тощо. Навпаки, консерваторами були комуністичні лідери, які прагнули зберегти звичну для них соціальну ієрархію і свою монополію на репрезентацію народних інтересів.

Після проголошення незалежності партійна номенклатура фактично залишилася при владі, а націонал-демократи, які уособлювали консервативні тенденції в середовищі демократичних сил, пішли на союз із нею. При цьому номенклатура сприйняла гасла відродження української державності, культури, мови, церкви, пріоритету національних цінностей, а націонал-демократи фактично підтримали збереження колишньої партноменклатури при владі в обмін на частковий доступ до неї, на прийняття номенклатурою націонал-демократичних ідеологічних гасел. Отже, в умовах боротьби за незалежність та особливо після її проголошення відбулася деструкція обох політичних таборів – комуністичного та демократичного. Від першого відколотися діячі, які були готові пожертвувати комуністичною оболонкою ради збереження

влади та звичних форм її забезпечення, від другого – консервативні його елементи заради того, щоб партноменклатура поділилася з ними частиною влади. Так утворився союз консервативних політичних сил, які у роки перебудови входили до різних політичних таборів. Ідеологічною основою цього союзу був здебільшого традиційний консерватизм (відновлення державності, українізація тощо). Водночас у своїй легітимазії вони взяли на озброєння й ті цінності, які на Заході поділяються неоконсерваторами, а саме права і свободи людини, демократія, ринкові реформи, розвиток підприємництва тощо.

Але якщо традиційно-консервативні гасла, зокрема щодо українізації, більш-менш наполегливо впроваджувалися владою у життя, то реалізація економічних, політичних та деяких інших реформ гальмувалася. Приватизація здійснювалася переважно кулуарно. Головною метою бюрократичних угруповань був контроль над потоками фінансових та матеріально-технічних ресурсів, що давало змогу фактично безкоштовно отримати контроль над економічними та іншими структурами. Були відкладені ухвалення Конституції, реформування виборчої системи тощо. Отже, неоконсервативна складова на рівні практичної діяльності вказаного політичного союзу простежувалася, м'яко кажучи, менш інтенсивно, ніж на рівні риторики, пріоритетна увага надавалася реалізації цінностей традиційного консерватизму.

Це призвело до комунікативного дисонансу між владою та значною частиною суспільства. Більшість громадян очікувала від незалежності покращення матеріального добробуту, зростання індивідуальних свобод, простору для самореалізації тощо. Цього не сталося. Натомість влада вдалася до радикальних змін у сфері культури, мови, які значною частиною населення не оцінювалися як пріоритетні. Навіть у тих регіонах з так званою більш високою національною свідомістю питання мови, культури оцінювалися як важелі для реалізації інших цінностей. Більше того, економічний хаос як ознака перехідного періоду, для прискорення подолання якого влада не здійснила всього необхідного, якраз обмежував можливості громадян щодо культурного розвитку. Отже, ті сили, які на початку 1990-х років визначали вектори розвитку держави, реалізовували консервативні цінності, що були традиційними лише для незначної частини суспільства. Для іншої їх упровадження було не поверненням до традицій, а істотним зламом традиційного життя. Поширити на цю частину населення свої настанови консерватори початку 1990-х років не змогли.

Таким чином, консерватори обох напрямів – посткомуністичного та націонал-демократичного – переоцінили потенціал традиційних для однієї частини України консервативних гасел і, навпаки, недооцінили соціально-ліберальну складову революції, були нездатні діалектично поєднати суспільні традиції та рух уперед, що врешті свідчило про нерозуміння цими політиками та функціонерами суспільства.

Наслідком цього стала політична поразка консервативної коаліції у 1994 р. та прихід до влади неоліберальних політиків (Президента України Л. Кучми). Відтак середина та друга половина 1990-х років ознаменувалися різким прискоренням реформ, насамперед цінової лібералізації та приватизації. Відповідні реформи були проведені й у політичній сфері, а саме було створено відносно міцну вертикаль виконавчої влади під контролем глави держави, прийнято Конституційний Договір, а пізніше Конституцію, ухвалено закони про місцеве самоврядування тощо.

Реакцією як на невдалі щодо реформування суспільства на початку 1990-х років дії влади та політичних сил, які її підтримували, так й на подальші неоліберальні реформи, які своїм наслідком мали погіршення матеріального добробуту, стало поширення у суспільстві консервативних настроїв, але вже не у націонал-демократичному варіанті, а у вигляді ностальгії за радянськими часами. Зросла популярність партій, які актуалізували цю ностальгію у своїй ідеології, а саме лівих. Хоча останніх не прийнято відносити до консервативного табору,

але в контексті прагнення повернути радянські часи їх ідеологічні конструкції інакше, ніж консервативні, охарактеризувати складно. Насамперед це стосувалося Комуністичної та Прогресивної соціалістичної партій, які були особливо популярними у другій половині 1990-х років. У їхній діяльності ностальгія за СРСР, гасла відновлення слов'янського союзу (без акцентування на соціальній сутності політичних режимів у колишніх республіках СРСР) дедалі більше переважали звичні настанови комуністів та соціалістів, зокрема в економічній сфері. Це призвело до того, що поширення впливу цих партій так само, як і націонал-демократів, обмежалося певними регіонами України. У діяльності інших впливових на той час лівих партій – Соціалістичної та Селянської – консервативні настрої віддзеркалилися у вигляді недопущення приватизації землі, що було вигідно більшості керівників колективних сільськогосподарських підприємств. Проте у другій половині 1990-х років ліві консерватори зазнали остаточної поразки від неолібералів на президентських виборах 1999 р., після чого цей напрям консерватизму починає поступово сходити з політичної арени.

Це спричинило нову реструктуризацію консервативного сегмента українського політикуму. Вона маркувала нові акценти у суспільних реформах. Наприкінці ХХ ст. неоліберальні реформи в цілому досягли основної своєї мети. Сформувалася дворівнева банківська система, відбулася стабілізація на грошовому ринку, більше половини промислових активів опинились у приватній власності, з кінця 1990-х років поступово відновлюється економічне зростання. Але це не означало, що суспільство вийшло на траєкторію стабільного розвитку. Просто цей розвиток віднині залежав від інших чинників, а саме активізації інвестиційного процесу в широкому його розумінні – від інвестування фінансових ресурсів до інтелектуального капіталу. Глава держави заявляє про вичерпання неоліберальних та необхідність переходу до інституційних реформ¹⁵. Він окреслив ці реформи у посланнях до Верховної Ради України, а у найбільш систематизованому вигляді – у зверненні з нагоди одинадцятої річниці ухвалення Акту про незалежність¹⁶. Перелік цих реформ включав бюджетну, пенсійну, медичну, освітню та інші реформи. Активізувати їх, на відміну від неоліберальних реформ, бюрократія, на думку глави держави, була неспроможна. Це могло зробити саме суспільство, яке мало віднайти ресурси розвитку. Тому до передумов інституційних реформ належала й політична реформа, перехід до парламентсько-президентської республіки.

Інституційні реформи суттєво відрізняються від неоліберальних, зокрема, своєю залежністю від особливостей соціокультурного розвитку суспільства. Адже соціальні (включно економічні, політичні тощо) інститути, ті норми, які лежать в їх основі, значною мірою визначаються саме культурою – суспільства в цілому, окремих соціальних груп. Передумовою цього були неоліберальні реформи, а саме становлення нової системи власності, яке вкупі з подальшим відновленням економічного зростання призвели до консолідації, точніше реконсолідації різних сегментів суспільства. Консолідація рефлексується на ідеологічному рівні. При цьому на реконсолідацію сильний вплив здійснюють існуючі в межах відповідного соціального (зокрема, географічного) простору соціальні архетипи, що й визначає ідеологічні засади обґрунтування реформ. Відтак поширення консерватизму як політичної ідеології неминуче за умов реконсолідації, а отже й інституційних реформ.

В Україні ці процеси мали свої особливості. Населення різних регіонів України має дуже різний історичний досвід, йому властиві різні соціальні архетипи, а відтак й ті цінності, які брали на озброєння консервативні політичні сили, істотно відрізнялися залежно від регіонів. За цих умов виникло декілька варіантів українського консерватизму. У 2000-х роках його носії поділилися на два табори. Відповідно можна класифікувати ідеології, якими вони озброїлися. Слід сказати, що порівняно з консерваторами початку 1990-х років, сучасні пройшли значний шлях з погляду теоретичної розробки цінностей, які вони сповідують. Цьому сприяли реформи, пожвавлення інтелектуального життя суспільства, зокрема розробка

консервативних політичних та соціальних доктрин науково-дослідними інститутами, недержавними дослідницькими центрами тощо. Також на ідеологію зазначених таборів сильний вплив мали закордонні дослідницькі центри, а також політтехнологи.

Обидві зазначені гілки консерватизму мали у своєму ідейному арсеналі як традиційну, так і неоконсервативну складові, їх об'єднувала відданість ідеї елітизму, однак вони суттєво відрізнялися між собою. Різним був зміст зазначених складових, насамперед традиційної, що зумовлювалося розбіжностями в цінностях населення регіонів. Різним був та залишається й політичний темперамент їх носіїв, що віддзеркалюється не лише на політичних діях, а й на тому значенні, яке надається цінностям, на здатності до компромісів тощо.

Одна група політичних сил стала спадкоємцем того консерватизму, який сповідувався націонал-демократами початку 1990-х років (залишки колишніх націонал-демократичних партій увійшли до складу відповідних політичних об'єднань). Він укорінений в українських державницьких традиціях попередніх століть, але відчуває на собі політичний темперамент населення Східної Галичини. Його носії відводять значну роль проблемам розвитку української мови, культури, причому проявляють безкомпромісність в обстоюванні цих цінностей, чим наближають себе до радикального спектра політикуму. Тому їхній консерватизм ближче до традиційного. На перший погляд, економічна програма багатьох представників цього табору близька до ліберальної, що теоретично могло б ідентифікувати їх як ліберальних консерваторів або неоконсерваторів. Але, з одного боку, лібералізм властивий далеко не усім представникам цього табору, з іншого – навіть тих, чия програма справді близька до ліберальної, важко віднести до повноцінних неоконсерваторів, виходячи із заходів практичної політики, які вони реалізують. У зовнішньополітичній сфері цей табір найчастіше декларує відданість європейській та євроатлантичній інтеграції, але дуже часто ця відданість має демагогічний характер, а заходи практичної політики свідчать про нерозуміння політиками сутності європейських цінностей.

Навпаки, в ідеології угруповань, які контролювали активи переважно в східних чи південних регіонах, значне місце посідали цінності, що сформувалися в ході спільної історії українського та російського народів, зокрема у мовній, конфесійній сферах. Відповідні цінності зумовлювали заходи внутрішньої та зовнішньої політики, орієнтацію у зовнішньополітичній сфері на співробітництво з Росією, на традиційні для пострадянського простору системи безпеки. Водночас важливою особливістю цієї течії консерватизму було та залишається значення, яке надається неоконсервативним цінностям: політичному порядку, дотриманню законності, економічному добробуту, свободі підприємництва тощо. Вони не мають іміджу ліберальних консерваторів, але гнучкіше ставляться до традиційних цінностей і здатні надавати пріоритет економічній та політичній доцільності над культурними цінностями.

Але такою ситуація у консервативній частині політичного спектру виглядає лише на перший погляд. Якщо глибше проаналізувати особливості політичної практики впливових сил, то можна було виділити серйозні проблеми з консервативною їх ідентифікацією. Наприклад, якщо взяти перший із зазначених таборів, то виявиться, що, з одного боку, ліберально-консервативні цінності для його представників не є сталими, а зумовлюються розколом у цьому таборі. Також для частини з них традиційні україноцентричні цінності є вимушеним кроком, від якого вони легко відмовляються залежно від політичної ситуації. А головне – «гнучким» є ставлення до цінностей економічного лібералізму, які відкидаються, коли йдеться про необхідність монополізації ринків наближеними до політиків фірмами та витіснення конкуруючих компаній. Тобто держава для цих сил, на відміну від неоконсерваторів західного штибу, є важливим важелем впливу на конкуренцію. До того ж ліберальні гасла у них часто перетинаються із популістськими, що ніколи не було властивим для консерваторів.

Те саме стосувалося й їхніх опонентів. Попри декларування необхідності вільного розвитку підприємництва, кроки, які здійснювалися ними в сфері державного управління, насправді часто мали наслідком ускладнення умов підприємницької діяльності¹⁷. Це, звичайно, не стосувалося випадків, коли йшлося про сприяння бізнесу, яким володіли самі представники цього табору. Відтак економічний прагматизм, яким так пишався цей табір і який властивий неоконсерваторам, насправді нагадував корпоратизм. Таку вибірковість демонструвала й реалізація гасел законності, які діяли лише щодо політичних опонентів.

Отже, характеристика політичних сил як консервативних мала бути диверсифікована залежно від сфер суспільного життя, погляди на які декларували або декларують українські політики.

Щодо культурного розвитку, вони, справді за прийнятими ознаками належали саме до традиційного консерватизму. Проте це не означало, що їх культурні стратегії були ефективними. Зазвичай вважалося, що саме в сфері культурного розвитку дотримання консервативних цінностей є плідним шляхом. Проте щодо України таке твердження потребує корегування. Враховуючи насамперед етнокультурний плюралізм суспільства, а також властиву сучасності експансію постмодерністських тенденцій, домінування консервативних цінностей стримує культурний розвиток України, перешкоджає консолідації суспільства. Тому в культурній сфері Україна потребує максимальної лібералізації.

Щодо економіки, соціальної політики, то тут оцінки не можуть робитися, виходячи з класичних західних уявлень про ліберальний консерватизм чи неоконсерватизм. Існував та існує розрив між політичною риторикою та практичними діями у сфері державного управління. На рівні риторики домінували або посідали важливе місце неоконсервативні (ліберально-консервативні) гасла про зменшення втручання держави в економічні процеси, щодо сприяння розвитку підприємництва, ініціативі суспільства в цілому. Практичні ж дії скоріше нагадували послідовні спроби бюрократії та політиків встановити диктат над суспільством і не допустити неконтрольованих виявів громадянської або підприємницької ініціативи. Якщо й оцінювати таку політику в координатах консерватизму, то вона є спробою повернення до тих порядків, які існували, зокрема, в радянські часи.

Чому ж консерватизм в Україні набув саме такого змісту? Це пояснюється особливостями проведення неінституційних реформ у другій половині 1990-х – на початку 2000-х років. Вони не були завершеними такою мірою, щоб надати самодостатності економічним перетворенням, амортизувати вплив майбутніх криз на кшталт тієї, яка розгорнулася наприкінці 2010-х років. Реформування інфраструктури (дороги, житлово-комунальне господарство тощо), регіонального управління, бюджетна, пенсійна, медична, освітня реформи не були здійснені у тому вигляді, якого очікувала більшість громадян. Реформи ж системи політичної влади в країні, яка справді змінювалася неодноразово, жодного разу не наближали форму державного правління, формат виборчої системи до ідеалів політичної демократії та не враховували національні особливості їх реалізації. Власне від радянських часів ці реформи відрізняло лише те, що політичний клас був публічно диверсифікований на клани, які й стали носіями консервативних тенденцій. Але тенденційно ці реформи обмежувалися збереженням всевладдя бюрократії.

Дослідження становлення консерватизму в сучасній Україні підтверджує тези, згідно з якими консерватизм є переважно реакцією на ті зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві та, відповідно, положення про наявність різних видів консерватизму. Здійснений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що консерватизм може бути реакцією не лише на сучасні процеси модернізації, глобалізації тощо, а й на конкретні, обмежені у часі ситуації, що виникають у процесі суспільного управління. Унаслідок цього елементи ідеології

консерватизму на різних етапах реформування суспільства можуть бути властиві носіям різних політичних ідеологій, які не обов'язково офіційно належать до консервативної частини політичного спектра.

При цьому, чим більш соціокультурно розколотив є суспільство, тим різноманітнішими можуть бути політичні прояви консерватизму. Але, якщо робити прогноз, то перспективи існування такого суспільства, сама можливість його збереження пов'язані, зокрема, з тим, наскільки консерватизм у різних частинах соціально-політичного спектра зможе стати ліберальнішим (в економічній, політичній, культурній складовій), водночас зберігши відданість провідним консервативним цінностями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ *Оушотт М.* Що означає бути консерватором / М. Оушотт // Консерватизм: Антологія / [Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. – [2-е вид.]. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 44.
- ² *Нагорна Л.* Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. Нагорна. – К.: Стило, 1998. – С. 5.
- ³ *Чернавский М.Ю.* К проблеме возникновения идеологий либерализма и консерватизма / М.Ю. Чернавский // Гуманитарные науки: проблемы и решения. – Вып. V. – СПб.: Изд-во «Нестор», 2007. – С. 67–68.
- ⁴ *Попов Э.А.* Русский консерватизм: идеология и социально-политическая практика / Э.А. Попов. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 2005. – С. 24–26.
- ⁵ *Моро Г.* Ключевые принципы консервативного мировоззрения [Електронний ресурс] / Г. Моро. – Режим доступу: http://www.edin.ru/user/index.cfm?open=658%2C624&tpc_id=624&msg_id=2319; *Руткевич А.* Что такое консерватизм? / А. Руткевич. – М.: Университетская книга, 1999. – 223 с.
- ⁶ Консерватизм // Современная западная социология: Краткий энциклопедический словарь. – М.: Политиздат, 1990. – С. 135–136.
- ⁷ Эволюция консерватизма: европейская традиция и русский опыт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.conservatism.ssu.ru; *Согрин В.В.* Этапы американского консерватизма / В.В. Согрин // Новая и Новейшая история. – М., 1991. – № 5; *Перегида С.В.* Консерватизм в умовах суспільної трансформації України / С.В. Перегида // Studio politologica: Ukraina-Polonia. – 2011. – № 1. – С. 187–193.
- ⁸ Консерватизм: социально-экономические учения: Сб. статей / [Под ред. А.Н. Бабаджаняна]. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2009. – 401 с.
- ⁹ *Бирюков С.В.* Консерватизм как идеология [Електронний ресурс] / С.В. Бирюков. – Режим доступу: <http://www.russ.ru/politics/20030128-bir.html>.
- ¹⁰ Либеральный консерватизм: история и современность: Мат-лы Всероссийской науч.-практ. конф., 25–26 мая 2000 г., Ростов-на-Дону / Отв. ред. А.И. Нарезный. – М.: РОССПЭН, 2001. – 383 с.
- ¹¹ *Кравченко В.* Стратегия новой власти: реформы не успевают за декларациями [Електронний ресурс] / В. Кравченко. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/rus/detail/48956>.
- ¹² *Екleshаль Р.* «Серцевина» консерватизму / Р. Екleshаль // Консерватизм: Антологія. – С. 107–109.
- ¹³ *Kristol I.* Neoconservatism: The Autobiography of an Idea / I Kristol. – New York: The Free Press, 2005. – P. 5–12.
- ¹⁴ *Сейнтсбері Д.* Що таке торизм? / Д. Сейнтсбері // Консерватизм: Антологія. – С. 3.
- ¹⁵ *Перегида Е.* Президент намерен сориентировать страну: Некоторые тезисы будущего доклада / Е. Перегида // Комментарии. – 1998. – № 114. – С. 8.
- ¹⁶ Звернення Президента України Л.Д. Кучми до українського народу з нагоди 11-ї річниці Незалежності України // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 156. – С. 2.
- ¹⁷ Минфин выгреб все деньги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.comments.ua/?art=1285862919>.